

Sándor Márai: la vittoria dei vinti

Márai: a legyőzöttek diadala

Non piace a tutti, come è giusto. ma anche gli snob che hanno storto il naso al successo mondiale delle *Braci* e compatiscono le proverbiali casalinghe di Voghera che arrancano sotto il mezzo chilo cult della *Donna giusta*, devono riconoscere che Sándor Márai (anzi, Márai Sándor, per rispettare, oltre agli accenti, l'ordine protocollare della lingua ungherese) è il caso letterario di questi anni.

Non capitava in Italia dalla scoperta di Guido Morselli all'ombra dello stesso editore, il raddomante Adelphi, che uno scrittore di tale livello uscisse dai cassetti in perfette condizioni postume, con dieci o venti titoli da mandare sul mercato a intervalli astutamente pianificati.

E con gli autobiografici *Confessioni di un borghese* e *Terra! Terra!* Márai si è rivelato non soltanto poeta delle intermissioni del cuore, ma sismografo della catastrofe novecentesca, guadagnandosi un posto di prima fila nella psico-storiografia della Mitteleuropa, accanto ad altri grandi ungheresi dell'esilio come Arthur Koestler e Francois (Ferenc) Fejtő.

Il caso Márai è pressoché unico per un altro motivo. Per una beffa del destino, la sua esistenza appare perfettamente divisa in due tempi di durata uguale ma di significato opposto.

Il primo periodo è quello del successo in patria, dei viaggi alla conquista del mondo, di una vita affettiva, sociale, spirituale piena e intensamente vissuta. Il secondo, a partire dalla seconda guerra mondiale, è caratterizzato dalla solitudine crescente, dalla fuga, dalla povertà, infine dal nulla. Al centro vi è sempre lui, come torre ferma che non crolla, il grande letterato di stampo manniano che registra impassibile la fine della civiltà borghese, pur consapevole che quella fine comporterà la sua: «Tutto ciò mi lascia indifferente. L'importante è non scendere a patti con un mondo che ho conosciuto ed estromesso dalla mia vita». Un atteggiamento di sdegnosa fierezza, perfettamente colto nella statua che gli è stata dedicata ora dalla sua

Természetesen nem tetszik mindenkinek, és ez így van rendjén. De még azok a sznobok is, akik húzták az orrukát a Gertyák csonkig égnek című könyvének világsikerén, elnézően tekintenek a közmondásos vogheriai háziasszonyokra, akik nagy nehezen, erőlködve cipelik A megfelelő asszony fél kilót sem elérő kulturális súlyát, és el kell ismerniük, hogy Sándor Márai (sőt inkább Márai Sándor, hogy tiszteletben tartsuk a hangsúlyokon túl a magyar nyelvben szabályszerű névhasználatot) kétségtelenül az utóbbi évek nagy irodalmi felfedezése.

Guido Morselli óta Olaszországban nem volt ilyen felfedezés, hogy a valamiféle csodátévő varázspálcával rendelkező Adelphi Kiadónál egy ilyen színvonalú író halála után is tökéletes formában „ugorjon elő” a fiókból. Ráadásul úgy, hogy a felbukkanó anyagból, egy ravaszul felépített terv szerint tíz, húsz kötet azonnal a piacra küldhető legyen.

Az Egy polgár vallomásai és a Föld, Föld!... című kötetekkel bebizonyosodott, hogy Márai nem csak a szív dobbanásai közötti szünetek költője, de a XX. század ka-

tasztrófiának érzékeny szeizmográfja. Megérdemelten illeti meg tehát a hely a közép-európai történelem-lélektan olyan Magyarországról emigrált nagyjai mellett az első sorban, mint Köszler Artúr, vagy Fejtő Ferenc.

Márai esete egy másik ok miatt is egyedülálló. A sors ironiája, hogy életútja időben, szinte teljes pontossággal osztható két részre. Élete két periódusa időtartamát tekintve ugyanolyan hosszú, de jelentőségében teljesen ellentétes egyik a másikkal.

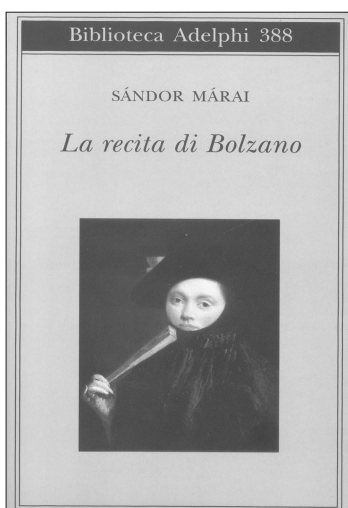
Az első időszakot a hazájában elért sikerek jellemzik, ez a világhódító utazások ideje, a nagy intenzitással megélt, megközelítőleg teljes szerelmi, társadalmi, lelki létezés kora. A második periódusa a II. világháborúval kezdődik, és ezt a kort számára az egyre elhatalmasodó magány, a szegénység előli menekülés, a nihilizmus jellemzi. Mindig ő, saját maga, a helyén rendületlenül álló és lerombolhatatlan toronyként van a középpontban, Mannhoz hasonlítható jelentőségű és műveltségű íróként ellentmondást nem tűrően vizionálja a polgári civilizáció végnapjait. Még ha tudatában is van annak, hogy ez a vég az ő végét is jelenti, azt mondja: „Mindez számomra közömbös. Az a fontos, hogy ne fogadjam el azt a világot, amit

città natale, opera dello scultore (slovacco) Marián Gladis.

Era nato nel fatidico 1900, l'11 aprile, in una famiglia di magistrati e notabili di Kassa, in tedesco Kaschau, in slovacco Kosice, città di tradizioni mitteleuropee dell'Alta Ungheria, che dopo la grande guerra venne annessa dalla neocostituita Cecoslovacchia. Era stata fino ad allora una marca di relativa armonia all'interno della "grande" Ungheria, compatta verso l'esterno ma divisa all'interno da invalicabili fratture di classe. Questo clima più aperto si ritrova nelle due lapidi, in ungherese e in slovacco, di fronte alla sua casa natale, in cui Márai viene definito (per tagliare la testa al toro) «scrittore magiaro».

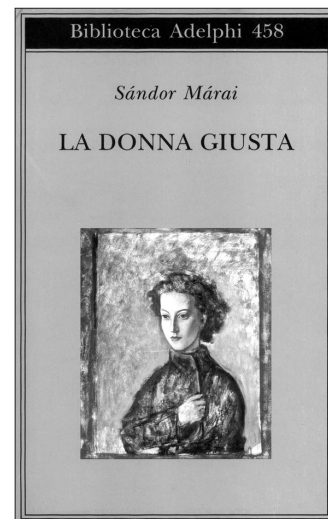
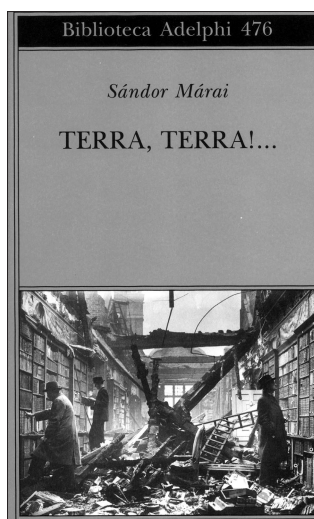
Un clima culturale e umano che spiega la cifra alla quale sarebbe rimasto fedele tutta la vita, il suo definirsi "borghese" con gesto di sfida, anche quando il termine sarebbe apparso anacronistico alla nuova intelligenza europea emersa dalle trincee: «Senza timore di esagerare, posso dire che per la borghesia di fine secolo dalle nostre parti il libro rappresentava un genere di prima necessità al pari del pane quotidiano». Borghese certo non risolto ma conflittuale, borghese *faute de mieux*. Ma per un centroeuropeo della sua generazione, le classi medie rappresentavano l'ancora dell'umanità occidentale tra l'arroganza feudale della nobiltà (in ungherese *dzsenti*, dall'inglese *gentry*) e le tendenze rivoluzionarie del proletariato. E l'ancora si spezza nel 1914.

megismertem és kizártam az életemből". Ingerülten büszke, tökéletesen kiművelt viselkedés, melyet az író tiszteletére szülővárosában emelt szobor, a szlovák művész Marián Gladis alkotása ugyancsak tökéletesen ábrázol.

Kassán, németül Kaschau, slovákul Kosice városában született 1900. április 11-én egy, tiszteletreméltó bírót, ügyvédek felvonultató családban. Kassa a magyar felvidék jellegzetesen mittel-európai városa, mely később, az I. világháborút követően az újonnan alakuló Csehszlovák állam része lett. Korábban, a „Nagy-Magyarország” területén ez a város a relatív harmónia szimbóluma volt, hiszen Magyarország abban az időben bár egységet mutatott kifelé, belső viszonyait azonban súlyos, megoldhatatlannak bizonyuló osztálykülönbségek szabdalták. Ez a nyitabb légkör mutatkozik meg a szülőházának falán elhelyezett két – szlovák és magyar nyelvű – emléktábla szövegében is, mely Márait, minden esetleges kétértelműség nélkül „magyar írónak” nevezi.

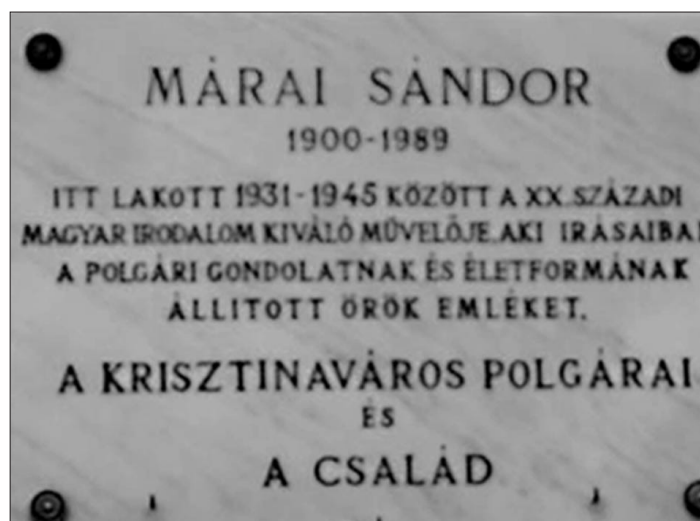
Olyan emberi és kulturális légkör volt ez, mely egyben válasz arra, hogy mihez is akart Márai hű maradni egész életében. Megmagyarázza azt, hogy miért is nyilvánította magát oly kihívó gesztussal „polgárnak” akkor is, amikor ez a kifejezés, a kapukon dörömbölő új európai értelmiség számára már anakronisztikusnak tűnhetett: „A túlzásoktól való minden félelem nélkül mondhatom, hogy a mi vidékünkön élő százdévi polgárság számára a könyv elsődleges szükséglet volt ugyanúgy,

mint a mindennapi kenyér”. Polgár tehát, de nem megállapodott polgár, hanem konfliktuskereső, amolyan jobbító szándékú, *faute de mieux* polgár. Az ő generációjába tartozó közép-európai számára azonban a középosztály, a nyugati világ humanizmusával szemben egyrészt a feudális arisztokrácia arroganciájának (magyarul ezt a középosztályt *dzsentrinek* nevezik, mely kifejezés az angol *gentry* szó mintájára keletkezett), másrészt a proletariátusban még szunnyadó forradalmi tendenciák foglya. És ez a „rablanc” 1914-ben pattan el és hullik elemeire.

Az I. világháború utáni kaotikus világban Márai első írói sikereit aratja rövid, stílusában kristálytisza és kiábrándulást tükröző regényeivel. Egyformán távol állnak ezek az írások az akkor külföldön oly népszerű szentimentális regényektől (mint például a fasiszta Olaszországban olyan fergeteges irodalmi sikert aratott könyv, Körmendi: Kaland Budapesten című műve) éppúgy, mint az avantgarde irodalom érdes fanyarságától. Márai világa már a kezdetektől fogva makacsul, mondhatnánk kegyetlenül belső indíttatású, mélyreható, de közben ott vannak a sorompók, a felhúzott felvonóhidak, melyek minden külső, idegen behatolást képesek megakadályozni. Emlékkönyv, úgy kamaszosan, de azért leleplezve a szerzőt ezt a címet adja a tizennyolc évesen írt első művének. Apja a magyar kisebbség parlamenti képviselője lett a prágai Országgyűlésben és, annak ellenére, hogy a család származásilag szász volt (eredeti nevük Grosschmid, ezt Márai hivatalosan csak 1939-ben változtatta meg) otthon Márai a magyar hazafiasság légkörét szívta magába, mely részben az 1848-49 évi forradalom és szabadságharc emlékeiből táplálko-

Nel caos del primo dopoguerra, Márai conquistò la fama con brevi romanzi lucidi e disincantati, lontani sia dalla narrativa sentimentale popolarissima all'estero (come il Körmendi di *Un'avventura a Budapest*, uno dei più grandi successi letterari dell'Italia fascista) che dalle asprezze d'avanguardia. Fin da quegli inizi, il suo mondo appare ostinatamente, quasi feroce-mente interiorizzato, con ponti levatoi ben alzati contro le intrusioni altrui: *Libro dei ricordi* si intitola, in modo adolescienziale ma rivelatore, l'opera prima di un diciottenne. Il padre era divenuto rappresentante della minoranza ungherese al Parlamento di Praga e, malgrado la famiglia fosse di origini sassoni (il nome originale era Grosschmind, che lo scrittore cambiò legalmente in Márai solo nel 1939) il patriot-

tismo ungherese si respirava in casa, sia nell'ispirazione risorgimentale del 1848-49 che nella fiera per l'*Ausgleich*, il compromesso istituzionale imposto all'Austria dominatrice nel 1867, che comportò l'instaurazione della "duplice monarchia".

L'impero divenne ufficialmente, da allora, di Austria-Ungheria e Francesco Giuseppe I (come il nipote Carlo I, che gli succedette nel 1916) salito al trono sin dal 1848, prese, a seguito dell'*Ausgleich*, i due titoli distinti di imperatore d'Austria e d'Ungheria.

Ciò condusse Márai, che nazionalista nel senso bigotto del termine non fu mai, a prendere una decisione che doveva rivelarsi fatale: l'impegno, prima ancora di conoscere l'esilio, a restare fedele sempre e ovunque alla lingua ungherese.

E poiché l'uomo aveva la prima virtù dei forti – il rispetto della parola data, a se stesso o agli altri poco importa – che non è sempre la virtù dei saggi, non cambiò più parere, condannandosi a quell'ermaginazione che non conobbero i Nabokov e i Koestler, passati all'inglese, i Cioran, gli Ionesco, i Fejtő e i Kundera, divenuti scrittori francesi, il Canetti bulgaro-tedesco, l'italo-polacco Gustaw Herling eccetera.

Diversa fu anche la scelta di uno dei suoi fratelli minori, che a Hollywood divenne il noto regista Géza von Radványi.

Maurizio Serra

zot, részben abból a büszkeségből, mellyel az 1867-es kiegyezést értékelték. Ez a kiegyezés (*Ausgleich*) intézményes kompromisszum volt, melynek eredményeképpen Ausztria dominanciája mellett létrejött az úgynevezett „kettős monarchia”, a perszonálunió.

Attól kezdve vált a birodalom Osztrák-Magyar Monarchiává, az 1848 óta uralkodó I. Ferenc József pedig éppen úgy, mint később unokája I. Károly, aki őt 1916-ban követte a trónon, egyszerre lett Ausztria császára és Magyarország királya.

Ez indította arra Márait, aki soha sem volt a szó bigott értelmében nacionalista, hogy egy később fatálisnak bizonyuló döntésre szánja el magát. Még az előtt, hogy megismerte volna az emigráció keserű kenyerét, elhatározta, hogy bárhol, bármikor hű marad a magyar nyelvhez.

Ez az ember az erők egyik legfontosabb erényével rendelkezett: az adott szó becsülete mindig fontos volt számára. Nem számít, hogy másnak, vagy önmagának tett fogadalomról van szó. Ez ugyan nem mondható minden esetben a bölcsek erényének, de soha nem változtatott döntésén, bár ezzel a teljes kirekesztettségre ítélte saját magát. Ezt a bezártságot, mellőzést soha nem ismerték az olyan írók, mint az angol nyelvre váltó Nabokov és Koestler, vagy Cioran, Ionesco, Fejtő és Kundera, akikből francia nyelven író művész lett. De említhetjük ebben a sorban a bolgár-német Canetit, vagy az olasz-lengyel Gustaw Herlinget.

Más döntést hozott Márai egyik öccse is, aki Hollywoodban híres rendező lett Géza von Radványi néven.

Maurizio Serra

Sándor Márai, poet of skipped heartbeats and seismographer of the catastrophe of the 1900s, has earned a place of honor in Mitteleurope psycho-historiography. Born in the fateful year of 1900, Márai earned his fame in the chaos after World War I with short, disenchanted novels—a far cry from the sentimental narrative so popular at the time. In 1948, with the arrival of socialism, Márai left Hungary and lived a few years in Naples. Then he moved to San Diego, California, and there, in 1989, committed suicide. This text is the first part of a lengthy in-depth essay by Maurizio Serra.